

Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ: ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ

Τιμώντας σήμερα τη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά δεν αποτίομε φόρο τιμής μόνο στον διανοούμενο, στον πνευματικό άνδρα που σφράγισε με την συγγραφική του παρουσία πάνω από μιάν ολόκληρη εξηκονταετία. Τιμούμε επίσης τον σεμνό, αθόρυβο αγωνιστή, τον πρωτοπόρο νεοελληνιστή που πάσχισε με πάθος, χωρίς τυμπανοκρουσίες, με επιμονή και σταθερότητα, να μετουσιώσει σε πραγματικότητα τις θεωρητικές του θέσεις για την αποφασιστική συμβολή της παιδείας, με την πολλαπλή της έννοια —εκπαίδευση, καλλιέργεια-culture, πολιτισμός— στην επιβίωση και την ανάπτυξη ενός έθνους, του ελληνικού έθνους εν προκειμένω.

Θεωρία και πράξη τιτλοφορείται η ομιλία αυτή. Και τούτο, γιατί στο πρόσωπο του Δημαρά δημιουργική σκέψη και πραγμάτωση, ιδέα και εφαρμογή, έχουν άμεση διασύνδεση· συμπίπτουν. Τα κείμενά του, όσα αδιάκοπα σηματοδοτούν την αμφίδρομη αυτή σχέση, προδίνουν ταυτόχρονα την έντονη ανησυχία, την αδημονία του για την εθνική πορεία. «Οί καιροί ού μενετοί». Για τη γενεά του μεταπολέμου —του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου— οι καιροί δεν επέτρεπαν πια άλλη ανάσχεση στην πνευματική ζωή, δεν επιδέχονταν άλλες καθυστερήσεις στην οργάνωση των εκπαιδευτικών ζητημάτων και στην προώθηση της έρευνας του νέου ελληνισμού· το πρόβλημα της εθνικής ταυτότητας με τον διπολισμό της ήταν αδήριτη ανάγκη να ξεπεραστεί. Ανατολή-Δύση, δύο αντίθετες ροπές, που δίχαζαν την ελληνική συνείδηση ανάμεσα στην ανατολική μυστικοπάθεια και τον δυτικό πραγματισμό, κρατούσαν —και ίσως κρατούν ακόμα σε ορισμένες περιπτώσεις— δέσμιο τον ελληνισμό. Από τα πολύ πρώιμα χρόνια του στον στίβο της λογισώνης, ο Δημαράς, μελετητής και θαυμαστής του Παλαμά, συνειδητοποιεί ότι ο ποιητής, στο έργο του, δίνει το νόημα του ελληνικού αυτού δράματος των αντιθέσεων και των αντιφάσεων της ελληνικής ψυχής χωρίς, ωστόσο, και να το λύνει. Έτσι, στα τριανταδύο του χρόνια, το 1936, σε μια διατύπωση σχεδόν, θα έλεγα, αποφθεγματική, διαπιστώνει ότι «για να ορθοποδήσουμε (ως έθνος, εννοεί) θα πρέπει να σημάνει (με τον Παλαμά) το θαυμάσιο τέλος μιας νοστροπίας από την οποία θ' απαλλαγούμε για να ζήσουμε»¹. Πολλές φορές στα κατοπινά χρόνια επανέρχεται στο θέμα αυτό,

1. Κ. Θ. Δημαράς, «Ο Κωστής Παλαμάς και το ελληνικό δράμα», εφ. *Ελεύθερον Βήμα*.

διαπιστώνοντας ότι, ακόμα τώρα, στο κατώφλι του 21ου αιώνα, «η εθνική δι-
χνοσυστία θα πρέπει να είναι βαθιά μακροχρόνια για να αντέχει έτσι στέρεα στο
πέραςμα του χρόνου: αλλιώς κάποια από τις δύο ροπές μας θα είχε νικήσει,
και είτε ο πολιτισμικός απομονωτισμός είτε ο εξευρωπαϊσμός μας θα επικρα-
τούσε σήμερα, κάπως»².

Από εδώ και πέρα εύκολα κατανοούμε τα διαδοχικά βήματα και τις επι-
λογές του Δημαρά προς την κατεύθυνση του οράματός της («εθνικής αυτογνω-
σίας του νέου ελληνισμού»). Στα πλαίσια αυτά καταλέγεται η θέλησή του για
συμμετοχή στο κοινό χρέος, την ανακάλυψη των εκπαιδευτικών πραγμάτων
καταλέγονται, επίσης, οι θέσεις του απέναντι στο γλωσσικό θέμα, η πίστη του
δηλαδή πως έπρεπε να στηριχθεί ο γραπτός λόγος, όπως και ο προφορικός,
στη δημοτική για να μπορέσει η γλώσσα να αποκτήσει την απαραίτητη ενό-
τητα της και να κατασταθεί καθολικό όργανο παιδείας. Πέρα από αυτά εντάσ-
σεται ακόμα, η σταδιακή στροφή του από την κριτική και αισθητική στην ιστο-
ρική θεώρηση της νεοελληνικής λογοτεχνίας και στη συνέχεια στην ιστορία των
ιδεών, την ιστορία των συλλογικών συνειδήσεων με την συνακόλουθη μεθοδική
προσπάθεια για την οργάνωση των ιστορικών σπουδών. Στροφή, βέβαια, που
εκφράζει το γενικότερο ιστορικό ενδιαφέρον, την ιστορική νοοτροπία που δια-
μορφώνεται όταν ένας λαός αρχίζει να αποκτά συνείδηση της οντότητάς του
και αντίληψη του ρόλου που θα μπορούσε να παίξει στην παγκόσμια συμφωνία.
Το άτομο τότε που θα μπορούσε να ενεργήσει αποτελεσματικά ήταν εκείνο που
είχε ανταπόκριση με τα κοινωνικά αιτήματα. Ο Δημαράς ανήκει σ' εκείνους
που συνειδητοποίησαν πρώιμα αυτήν την πραγματικότητα.

Τέλος, ας προσθέσουμε στη σκιαγράφηση αυτή την κατά καιρούς έμπρα-
κτη και αισιόδοξη δημιουργική συμμετοχή του στη διαμόρφωση και λειτουργία
νέων θεσμών. Όχι ότι πολυπίστευε στους θεσμούς, ή τουλάχιστον στους ελλη-
νικούς θεσμούς· για τον Δημαρά εκείνο που έδινε κάθε φορά αξία σ' ένα θεσμό
είναι οι άνθρωποι που τον ζωντάνευαν, η ευτυχισμένη συγκυρία της στιγμής.

Δυναμικά παρούσα, λοιπόν, ή απόμακρη, η συμβολή του μοναχικού επι-
στήμονα — ο ίδιος έχει μιλήσει για την «επιστημονική μοναξιά» του³ — σφρά-

1 Μαρτίου 1936. Στην επιφυλλίδα αυτή με επίτιτλο «Ο κόσμος του πνεύματος» προτάσ-
σεται η ακόλουθη αγγελία: «Το Ελεύθερον Βήμα εγκαινιάζει τακτική εβδομαδιαία συνερ-
γασία του Κ. Θ. Δημαρά επί των πνευματικών προβλημάτων». Ευχαριστώ θερμά τον ιστο-
ρικό κ. Φίλιππο Ηλιού που έθεσε στη διάθεσή μου το χειρόγραφο της δεύτερης έκδοσης
της πολύτιμης Εργογραφίας Κ. Θ. Δημαρά που έχει συντάξει. Ευχαριστώ επίσης το Ελ-
ληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο που με διευκόλυνε να συμβουλευθώ τη σειρά των
Επιφυλλίδων Δημαρά την οποία έχει συγχροτήσει.

2. Κ. Θ. Δημαράς, «Μη δεχθήτε...», εφ. *Το Βήμα*, 18 Σεπτεμβρίου 1983.

3. «Ως η διψώσα έλαφος...». Συνέντευξη με τον Κ. Θ. Δημαρά, *Σύγχρονα Θέματα*,
περ. Β', τχ. 35-36-37 (Δεκ. 1988), σ. 26.

γισε βαθειά τη νεοελληνική ιστορική επιστήμη και ως προς τις νέες οπτικές που διαμόρφωσε στη διαχρονική και συγχρονική θεώρησή της και ως προς το ύψος —το χωρίς στόμφο, ρητορισμούς ή ασάφειες— και το ήθος, την έντιμη χρησιμοποίηση της μαρτυρίας, την αξιολόγηση του τεκμηρίου, χωρίς προκαταλήψεις και φόβο. Ναι, ιδιαίτερα χωρίς φόβο, με εμπιστοσύνη στην ανεπτυγμένη αφομοιωτική ικανότητα του ελληνισμού που παράλληλα με τον εμπλουτισμό του από την παράδοση, όση, βέβαια, δεν εξαλείφει σιγά-σιγά η κοινή αδιαφορία, πλουτίζεται και από ξένα αφομοιώσιμα στοιχεία. Αναέωση, κίνηση, πνοή αντιπαράθενται εδώ με τη στατικότητα, την ακινησία τη στείρα και ολέθρια αυτοφαγία των πολιτισμών που δυσκολεύονται ή αρνούνται να εμβολιαστούν με νέα συστατικά. Θύμιζε πάντοτε σε τέτοιες στιγμές ο Δημαράς ότι ολόκληρος ο ευρωπαϊκός πολιτισμός είναι διαποτισμένος από την ελληνική επίδραση, και συνάμα, ότι «οι ζωντανές γλώσσες δανείζονται από γύρω τους τροφές, τις αφομοιώνουν οργανικά και πλουτίζονται απ' αυτές», χρησιμοποιώ τα λόγια του Δάσκαλου που πίστευε ακόμα, ακράδαντα, πως «στις κοινωνίες των γλωσσών εκείνα τα μέλη τους είναι ιδιαίτερα πρόθυμα να δανείζονται, όσα γνωρίζουν ότι είναι αρκετά πλούσια για να μπορούν να χρησιμοποιούν τα δάνεια»⁴. Στα κατοπινά χρόνια θα επιμείνει πολύ στις μεθοδολογικές προσεγγίσεις που οδηγούν στην κατανόηση των επιδράσεων γενικά και την συνειδητοποίηση του εμβολιασμού: την αντίχνευση, δηλαδή, των πολλαπλών αιτιών και την αναζήτηση της λανθάνουσας προτίμησης που προϋποθέτει την δεκτικότητα, την υποδοχή του ξένου, του διαφορετικού στοιχείου⁵. Η «διψώσα έλαφος» όπως συνήθιζε να αναφέρεται παραστατικά στην ανθρώπινη αυτή διεργασία.

Καθώς είναι φανερό, ένα πνεύμα εμπλουτισμού πρυτανεύει συνέχεια, στη σκέψη του Δημαρά, για τον οποίο η επιδίωξη αυτή μπορούμε να πούμε ότι ήταν δόγμα, αξίωμα. Η παραγωγή καινούργιας γνώσης δεν επιτυγχάνεται από χρησιμοθηρικά μόνο διαβάσματα: είναι απαραίτητη η διασταύρωση ανάμεσα στα γνωστά και στον στοχασμό πάνω στα ως τώρα άγνωστα, τα διαφορετικά, τα άσχετα, συχνά, τα περιττά διαβάσματα. Άγωνα ή παράλληλα αναγνώσματα συνιστούσε πάντα στους νέους. Έτσι, λόγου χάρη, ένα από τα πρώτα συγγράμματα που προμηθεύθηκε για τη νεοδημιουργούμενη βιβλιοθήκη του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών, το 1961, ήταν το τρίτομο έργο των Απομνημονευμάτων του Καζανόβα. Ποιός, όμως, σήμερα με την τρέχουσα χρησιμοθηρική αντίληψη θα προέτρεπε ή ακόμα θα δεχόταν να καταναλώσει ένας ερευνητής στο γραφείο του τουλάχιστον επτά ανθρωπομέρες όπως τις λένε, πενηνταδύο ολόκληρες ανθρωποώρες, διαβάζοντας τα Απομνημονεύματα αυτά για να πληρο-

4. Κ. Θ. Δημαράς, «Γλωσσικά δάνεια», *Το Βήμα*, 29 Απριλίου 1955.

5. Κ. Θ. Δημαράς, «Οι συμπτώσεις στην ιστορία των γραμμάτων και στην ιστορία των ιδεών», ανάτυπο από τις *Εποχές*, τχ. 21 (Ιαν. 1965), σ. 13.

φορηθεί ότι ο Καζανόβα συναντήθηκε στα 1745 στην Κέρκυρα με τον Ευγένιο Βούλγαρη, κάτι που περιγράφεται σε δύο μόλις σελίδες⁶, ξεχνώντας, φυσικά, ή αγνοώντας πως έτσι μόνο μπορεί ο ιστορικός να γνωρίσει το κλίμα και την ατμόσφαιρα μιας εποχής! Μα δεν ήταν μόνο ενδοϊστορικοφιλολογική αυτή η τοποθέτηση, ήταν πολύ ευρύτερη, διεπιστημονική, θα έλεγα. Απόρροια ασφαλώς της δικής του προσωπικής διαμόρφωσης στη διακονία της φιλοσοφίας αρχικά, της ιατρικής κάποια περίοδο και, γενικότερα, στο άνοιγμα του πνεύματός του προς τις φυσικές επιστήμες, πριν περάσει οριστικά στη μελέτη και έρευνα της νεοελληνικής λογοτεχνίας και ιστορίας.

Πάντως, πέραν από τους στοχασμούς που διατυπώνει σχετικά με τα ποιήματα θέματα πάνω στα οποία επικεντρώνει το ενδιαφέρον του, ο Δημαράς από πολύ νωρίς θα μιλήσει για την ευθύνη των λογίων απέναντι στην κοινωνία, για το χρέος των διανοουμένων να πραγματοποιήσουν την ηγετική τους αποστολή. «Καιρός τοῦ ποιεῖν» τιτλοφορείται μία επιφυλλίδα του τον Δεκέμβριο του 1940, όπου παροτρύνει τον πνευματικό κόσμο να φανεί άξιος των μεγάλων έργων που συντελούνται στο πολεμικό μέτωπο.

Φθάνουμε, λοιπόν, στην πράξη, στις πράξεις, που καθρεφτίζουν κοσμοθεωρίες και ιδεολογίες, που διερμηνεύουν ιδιοσυγκρασίες και ευαισθησίες. Δεν θα προχωρήσω εδώ σε αναλυτικές προσεγγίσεις στους χώρους αυτούς για να επισημάνω τις ριζικές μεταλλαγές που εμφανίζει ο Δημαράς στο πέρασμα του χρόνου, από τον ιδανισμό, λόγω χάρη, στον ορθολογισμό, από την πίστη στον αδιαφορισμό· θα σταθώ μόνο στο θέμα της ιδιοσυστασίας που καθορίζει και εν πολλοίς σηματοδοτεί σε μεγάλο βαθμό τις επιλογές του ατόμου και τον τρόπο με τον οποίο αυτές πραγματώνονται, τη μεθοδολογία. Τις προσεγγίσεις και τις μεθόδους, δηλαδή, που υιοθέτησε ή διεμόρφωσε ο Κ. Θ. Δημαράς για να γίνουν τα πράγματα της παιδείας πιο κατανητά, πιο ωφέλιμα, πιο χρήσιμα τόσο στον μελετητή όσο και στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

Στην κριτική του βιβλίου προτίμησε πάντοτε να ακολουθήσει την παράτρηση του Chateaubriand (να εγκαταλείψουμε την μικρή και εύκολη κριτική των ελαττωμάτων για τη μεγάλη και δύσκολη κριτική των αρετών). Ανάδειξη των αρετών, ακτινοβολία θετικής ενέργειας, πόση ψυχική εμορφιά αναδίνει, πόσο ωφέλιμο παράδειγμα προσφέρει η συνεχής αυτή προσπάθεια να υψωθεί όσο μπορεί η μέση στάθμη. Μιλήσαμε για μέθοδο, για προσεγγίσεις, ας σταθούμε για λίγο στις διαδοχικές προσεγγίσεις, την κατεξοχήν μέθοδο που χρησιμοποιούσε ο Δημαράς, η οποία είχε γίνει βίωση καθημερινή, στην έρευνα και στην πράξη. Διαδοχικά σφάλματα τα οποία διορθώνουμε για να κατακτήσουμε

6. Casanova, *Mémoires (1725-1756)*, τ. 1, Bibliothèque de la Pléiade, 1958, σ. 367, 373 και σημ. σ. 1143.

τη γνώση, διαδοχικές προσπάθειες που καταβάλλουμε για να επιτύχουμε τους στόχους που έχουμε θέσει.

Με αυτόν τον πνευματικό και ηθικό οπλισμό ο Κ. Θ. Δημαράς (ιλάθρα) βιώνων πάντοτε θα δραστηριοποιηθεί προς πολλές κατευθύνσεις με κύρια επιδίωξη να συντελέσει στην ανάπτυξη και πρόοδο του νέου ελληνισμού, στην ανάδειξη της αυτοτέλειάς του.

Αναφέρω ενδεικτικά ορισμένους σταθμούς στην πορεία αυτή.

1936. Αρχίζει η τακτική εβδομαδιαία συνεργασία του με την εφημερίδα *Ελεύθερον Βήμα*. Οι επιφυλλίδες αυτές στη στήλη «Ο κόσμος του πνεύματος» πέρα από μέσο βιοπορισμού, ενέχουν στη συνείδησή του την έννοια της αποστολής. Αποστολή ενημέρωσης και διαφωτισμού του κοινωνικού συνόλου, αλλά και προσπάθεια να γεφυρωθεί το χάσμα ανάμεσα στους συγγραφείς και το μεγάλο αναγνωστικό κοινό στον τόπο μας.

1942. Ο Κ. Θ. Δημαράς σε σειρά από Επιφυλλίδες υποβάλλει «στις γενικότατες γραμμές του, ένα πρόγραμμα μελέτης της νέας ελληνικής φιλολογίας για την περίοδο κυρίως της Τουρκοκρατίας», υποδεικνύοντας ταυτόχρονα τους εγγύτερους σκοπούς που κατά τη γνώμη του θα έπρεπε να επιδιωχθούν⁷. Πρόγραμμα μεγαλεπίβουλο και προδρομικό αναφερόταν σε όλες εκείνες τις εργασίες που πίστευε ότι έπρεπε να γίνουν για να οργανωθούν οι νεοελληνικές έρευνες, να πραγματοποιηθεί η απαραίτητη και αναγκαία «εθνική απογραφή» έτσι ώστε να μπορέσει ο νέος ελληνισμός να προχωρήσει στην εθνική του αυτογνωσία, να γνωρίσει την εθνική του αυτοσυστασία. Μοτίβο που ολοένα επαναλαμβάνεται κάθε φορά που ο Δημαράς εισηγείται την ίδρυση νέων θεσμών, την κυκλοφορία νέων περιοδικών δημοσιευμάτων, την οργάνωση επιστημονικών εταιρειών. Το όραμα του 1942 προέβλεπε εργασίες για τα ηγετικά πρόσωπα της νεοελληνικής λογισύνης της Τουρκοκρατίας και του απόδημου ελληνισμού, προέβλεπε ευρετηριάσεις παλαιών περιοδικών, έρευνες γύρω από τα σχολεία της περιόδου εκείνης, γύρω από τις μεταφράσεις στα ελληνικά από ξένες γλώσσες και την εισαγωγή των Φυσικών επιστημών στην εκπαίδευση, την ιστορία της ιατρικής, την ανάγκη της απογραφής του έντυπου και χειρόγραφου υλικού και άλλα, και άλλα πολλά και προπαντός προέβλεπε τη σύσταση ενός «Οργανισμού που να παρέχει σε πλήθος ερευνητών και τις αναγκαίες ειδικές γνώσεις και τα αναγκαία επιστημονικά μέσα για την εντατική απόδοση της εργασίας τους... Δύναμη, πίστη και ασφάλεια είναι οι καρποί που προσφέρονται στην κοινωνία από τέτοιες μελέτες»⁸. Και πάλι μεταφέρω αυτολεξεί τα λόγια του Δασκάλου. Θα χρειαστεί να περάσει μία ολόκληρη εικοσαετία για να αρχί-

7. Βλ. τις επιφυλλίδες του Ιουνίου, Ιουλίου και Αυγούστου 1942 και ειδικότερα: Κ. Θ. Δημαράς, «Τα μέσα και ο σκοπός», *Ελεύθερον Βήμα*, 7 Αυγούστου 1942.

8. 'Ο.π.

σει το ουτοπικό αυτό πρόγραμμα να γίνεται πραγματικότητα. Η ίδρυση του Εθνικού (τότε Βασιλικού) Ιδρύματος Ερευνών με τα ανθρωπιστικά του Κέντρα θα κληθούν να υλοποιήσουν αυτές τις ανάγκες όπως θα δούμε στη συνέχεια.

1946. Ο Κ. Θ. Δημαράς μετέχει δυναμικά στην ομάδα των φωτισμένων ανθρώπων που ένιωσαν την εθνική και κοινωνική ανάγκη για μιαν ανοιχτή παιδεία, χωρίς περιορισμούς, και την οργάνωσαν. Εννοώ τη σειρά των μαθημάτων στο «Αθήναιον». Την ίδια χρονιά συναντάμε μια επιφυλλίδα του με θέμα τις Υποτροφίες. Είναι γνωστό ότι πέντε χρόνια αργότερα, το 1951, θα κληθεί από τον τότε Υπουργό Παιδείας Γεώργιο Παπανδρέου να οργανώσει το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών.

1948. Κυκλοφορεί η πρώτη, δίτομη έκδοση της Ιστορίας της νεοελληνικής λογοτεχνίας, που θα γνωρίσει ως σήμερα οκτώ συνολικά εκδόσεις, εμπλουτισμένες με το χρόνο όχι μόνο από τις απαραίτητες για τον Δημαρά συμπληρώσεις, διορθώσεις σφαλμάτων και ενημερώσεις, αλλά και με τον συγκριτικό χρονολογικό πίνακα που της προσδίδει την αναγκαία ιστορική της διάσταση και το εικονογραφικό υλικό που προσθέτει, όπως πιστεύει, στο ιστορικό φαινόμενο την εικαστική εμπειρία. Την ίδια πάλι χρονιά ο Δημαράς δραστηριοποιείται στην Ανοικοδόμηση, έτσι έμεινε στο κοινό λεξιλόγιο η προσπάθειά γύρω από το Υπουργείο Ανοικοδομήσεως που κλήθηκε να οργανώσει την χώρα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο με προϊστάμενο υπουργό τον Κωνσταντίνο Δοξιάδη.

Δεν θα συνεχίσω απαριθμώντας τις επιδιώξεις και πρωτοβουλίες του για στενότερη συνεργασία ανάμεσα στους ερευνητές του ίδιου κλάδου, τη συμμετοχή του στην ίδρυση επιστημονικών εταιρειών, το διδακτικό του έργο στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης κλπ. Θα σταματήσω σε μια σημαντική πράξη, λόγω της εμβέλειας και προσφοράς της προς το ευρύτερο συλλογικό σώμα: την ίδρυση το 1959 ενός νέου ερευνητικού φορέα του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών στην οποία κλήθηκε να διαδραματίσει πρωτεύοντα ρόλο και ως προς τη σύλληψη της ιδέας και κυρίως στην πραγματοποίηση του αντικειμένου, την ενίσχυση και προώθηση της έρευνας στην Ελλάδα. Θα σταθώ και στην συνακόλουθη ίδρυση του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών του οποίου ο Κ. Θ. Δημαράς υπήρξε μαζί ιδρυτής και εμπνευστής, χαράζοντας συνάμα την επιστημονική του πορεία τόσο στο επίπεδο των στόχων και της θεματικής, όσο και σε εκείνο της μεθοδολογίας. Όλα όσα είχε οραματισθεί από το 1942 αποτέλεσαν αμέσως αντικείμενο έρευνας και επεξεργασιών σύμφωνα πάντοτε με τον θεωρητικό σπλιισμό του, τον οποίο στη συνέχεια ενστερνίσθηκαν και προώθησαν παλαιότεροι και νεότεροι συνεργάτες, οι «επίγονοι», ας πούμε. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, παράλληλα με τις απογραφικές εργασίες και την παρασκευή χρηστικών εργαλείων υποδομής της νεοελληνικής έρευνας, που αποτέλεσαν την κύρια μέριμνα της πρώτης περιόδου, ιδιαίτερες φροντίδες καταβλήθηκαν προς την κατεύθυνση της διασύνδεσης της

νεοελληνικής επιστήμης με την ξένη. Κατεξοχήν ευρωπαϊστής ο Δημαράς με τη βαθύτατη ελληνικότητά του σε άμεση διαπλοκή με τη δυτική του καλλιέργεια, πάσχιζε μέσα από τον ουμανισμό της κλασικής παιδείας που διαμόρφωσε τον ευρωπαϊκό πολιτισμό να καταστήσει κατανοητό πως η ελληνική παράδοση ήταν αναπόσπαστο μέρος της κοινής ευρωπαϊκής παράδοσης, πώς οι Έλληνες, δηλαδή, έπρεπε επιτέλους να συνειδητοποιήσουν ότι ήταν ευρωπαίοι και, αντίστροφα, πως οι Δυτικοί έπρεπε να έχουν πρόσβαση στην νεοελληνική επιστήμη. Πρόσβαση που χρειαζόταν να ξεπεράσει τις δυσκολίες της γλώσσας, του διαφορετικού αλφαβήτου.

Πράξη-σταθμός, λοιπόν, ήταν η δημιουργία το 1959 του Εθνικού Ιδρύματος Έρευνών, με τα κέντρα του των θετικών και ανθρωπιστικών σπουδών σε μια διεπιστημονική συγκατοίκηση, με τη σημαντική σε εύρος ενδιαφερόντων Βιβλιοθήκη των Περιοδικών, μοναδική σε σύλληψη και εκτέλεση στα χρόνια εκείνα· πράξη ενσυνείδητη επίσης η διαχρονική θεώρηση της ελληνικής ιστορίας κατά το τρίσημο σχήμα του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου χωρίς τη μονομέρεια προς τα σημεία που αναδεικνύουν τη συνοχή αλλά με την επιδίωξη να επισημανθούν εκείνα που φανερώνουν την πρωτοτυπία, το καινούργιο, το αλλιώς που έφερε ο νέος ελληνισμός· τέλος, πράξη ακόμα πιο ενδεικτική για τα χρόνια που ακολούθησαν το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η συνειδητοποιημένη πια ανάγκη να μελετηθεί εις βάθος αυτός ο νέος ελληνισμός, να αναζητηθούν τα στοιχεία που θα τον οδηγούσαν στην εθνική του αυτογνωσία και αυτοτέλεια μέσα σ' έναν κόσμο μεταβαλλόμενο με γοργούς ρυθμούς. Σε όλα αυτά η συμβολή του Κ. Θ. Δημαρά υπήρξε γόνιμη και αποφασιστική αφού ως πρώτος Διευθύνων Σύμβουλος του Ιδρύματος, σε συνεργασία φυσικά με τα άλλα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου και πέρα από αυτά με τα μέλη των γνωμοδοτικών επιτροπών —και υπήρχαν τότε 20 γνωμοδοτικές επιτροπές που αντιπροσώπευαν όλα τα γνωστικά πεδία— έθεσε τις οργανωτικές βάσεις του Ιδρύματος και πρωτοστάτησε στην καλή του λειτουργία. Ήταν μια ευαίωνη στιγμή, η γένεση ενός καινούργιου φορέα.

Κλείνοντας, θα ήθελα να τονίσω ότι η διανόηση είναι μία και ενιαία και ότι η προσπάθεια διεπιστημονικών προσεγγίσεων στην έρευνα δεν είναι άλλο από την επιτακτική ανάγκη που αισθάνεται ο σύγχρονος επιστήμονας για διάλογο και κοινή αντιμετώπιση των προβλημάτων. Και να προσθέσω ακόμα, ότι οι ανθρωπιστικές επιστήμες, οι επιστήμες του ανθρώπου, —φυσική ιστορία προτιμούσε να ονομάζει ο Δημαράς τη μελέτη του ανθρώπου στο σύνολό του—, είναι κατεξοχήν οι επιστήμες που είναι συνδεδεμένες με την παραγωγή, με την παραγωγή σκέψης και γνώσης, με την ποιοτική παραγωγή ηθικών και πνευματικών μονάδων, δηλαδή ανθρώπων.

Τέλος επιθυμώ να εκφράσω τη βαθύτατη ικανοποίηση όλων μας που η Πολιτεία, ίσως για πρώτη φορά, τιμά έμπρακτα τον Δάσκαλό μας, τον Κ. Θ.

Δημαρά, τον συνειδητοποιημένο εργάτη του πνεύματος, για τον οποίο η μελέτη ήταν επάγγελμα και η προσφορά της μεγάλης σοφίας του, πρόθυμα δοσμένης στη διάθεση των νεότερων, βίωμα καθημερινό. Σας ευχαριστούμε.